

РЕЦЕНЗИЯ

От д-р Майя Грекова, професор в Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Докторска програма: Социология

Автор: ДИМИТЪР АНГЕЛОВ ПАНЧЕВ

**Тема: ПРОБЛЕМЪТ ЗА ДИСТИНКТИВНИТЕ ИДЕНТИЧНОСТИ ПРИ РОМИТЕ:
ЖИЗНЕНИ СТРАТЕГИИ И ДИСКУРСИВНИ ПРАКТИКИ**

Научен ръководител: доц. д-р Стойка Пенкова, Катедра Социология и науки за човека, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Представените от Димитър Панчев материали на хартиен носител са в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ. Материалите, които смятам за необходимо да опиша, са дисертационният труд и автореферата към него.

Дисертационният труд – „Проблемът за дистинктивните идентичности при ромите: жизнени стратегии и дискурсивни практики“ – е с обем 261 страници, равняващи се на 377 стандартни страници. Той включва увод, три глави, заключение и библиография. В увода авторът очертава биографичната и теоретична рамка на дисертационното изследване, както и логиката на анализа, проведен в представената за защита дисертация. Всяка от трите глави е коректно подразделена на параграфи. В Първа глава – „Теоретичен модел и методология на изследването“ (с. 15-54) – авторът формулира тезата на дисертацията, аргументира своя теоретичен подход към проблема, провежда анализ на основните понятия през критическо осмисляне на употребата им в теориите на Фуко, Бурдийо, Деянов,

и др. Втора глава – „Биополитическото и дискурсивното производство на представата за ромското различие“ (с. 55-137) – проследява конструирането на ромите като етнически различни в различни исторически реалности. В трета глава – „Проблемът за дистинктивните идентичности при „ромите“ в квартал „Столипиново““ (с. 138-240) – анализът проблематизира конструираното като „ромско гето“ пространство на квартал „Столипиново“, разкривайки условията за възможност на дистинктивни идентичности и тяхната реалност в квартала днес. В Заключение (с. 241-246) авторът акцентира върху основни моменти от проведенния анализ. Библиографията съдържа 318 заглавия, от които 126 на български език, 152 на английски език, 1 на френски език и 37 онлайн публикации. Авторефератът е в обем 31 страници (40 стандартни страници). В него е представено съдържанието на дисертационния труд, описани са основните аспекти и ограничения на изследването и на изследвания обект (кв. Столипиново), синтетично е представено съдържанието на отделните глави на дисертацията. В края на автореферата са формулирани Приноси на изследването – седем (с. 28-29) и са посочени публикациите по темата на дисертацията – шест (с. 31).

2. Кратки биографични данни за докторанта

Димитър Панчев е бакалавър по Криминалистика и криминология (University of East London, 2009-2012) и магистър по криминология (University of Kent, 2012-2014), редовен докторант по социология в катедра „Социология и науки за човека“, ФИФ, ПУ „Паисий Хилендарски“ (март 2013-март 2018). Димитър Панчев е активен изследовател още по време на своето обучение в Англия, в резултат на което има 11 публикации (самостоятелни и като съавтор) в периода 2010-2013 г. в англоезични издания.

Като редовен докторант в катедра „Социология и науки за човека“ участва в два изключително интересни изследователски проекта на катедрата: „Езикът на омразата – хейтърският дискурс като фундамент на отношението към „Другия“, „Трансформиращото (се) село“ и „Нямам никой, към когото да се обърна!“ – социоаналитични измерения на уязвимостта“.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Едва ли някой би могъл да се усъмни в актуалността на проблематиката на дисертационния труд. В днешната българска (и по-общо – европейска) действителност негативното белязване и социалното изключване на ромите привличат вниманието на политици, активисти и социални учени. Но по твърде различни начини и с твърде различни цели. Политиците се оказват принудени да забележат социалната изключеност на ромите и актуалното им съществуване като малцинство, да произвеждат национални стратегии и секторни политики за „интеграция на ромите в българското общество“, но без сериозен интерес от провеждането на тези политики на местно ниво и от резултатите на заявяваните в документите „мерки“ и „дейности“. Неправителствени организации, повече или по-малко адекватно идентифициращи проблемите на „ромската интеграция“ на национално и местно ниво, се опитват да съдействат за позитивна промяна в сферата на образованието, здравеопазването, трудовата заетост и по-общо – за преодоляване на дискриминацията и изключеността на ромите. Социални учени провеждат изследвания и анализи, насочени към разкриване на корените на съществуващите и възпроизвеждащи се негативни образи на ромите, историческите основания за днешното състояние на ромските квартали, за причините на необразоваността на голяма част от ромското население, значително по-ниската средна продължителност на живота на ромите, въвличането на ромите в сивата икономика, и т.н. В този политически и научен контекст дисертационното изследване, което има като своя основна „цел да очертае границите на сблъсъка между придадените и наложените идентичности, които се приписват, от една страна, и възможностите да се конструират **дистинктивни идентичности** в едно ограничено социално пространство“ (с. 17 от Дисертация и с. 8 от Автореферат), е не само изключително актуално, но и безспорно **приносно и като подход и като резултати.**

4. Познаване на проблема

Не може да има никакво съмнение в овладяното от дисертанта знание в полето на изследваната проблематика. Това знание е видимо разделено в, най-общо, две тематични области: теоретични подходи и изследвания на човешките/социалните различия, на тяхното конституиране и дискурсивно възпроизводство; исторически и съвременни

изследвания на ромите в България (и Европа), на локални ромски общности и на различни аспекти от съществуването на ромите в България днес. Овладяното от дисертанта знание е критически осмислено и приложено в дисертационния труд за постигане на поставените в него задачи и за аргументиране на получените изследователски резултати.

5. Методика на изследването

Димитър Панчев използва различни методи за реализиране на задачите на дисертационното изследване. При теоретичното аргументиране на своя подход и тезата на дисертационния труд, той използва метода на критичния анализ; при историческата реконструкция на конструирането на ромите като етносоциална група и малцинство – вторичен анализ на данни; за разкриване на дискурсивното възпроизводство на ромите като различни – документален анализ. За провеждането на теренното изследване в кв. Столипиново, Димитър Панчев определя своя метод така: „Използваната методология е неконвенционална, тя съчетава дълготрайното присъствие в квартал „Столипиново“ заедно с участието в няколко активистки инициативи. По своята форма тя може да бъде мислена като една **въплътена рефлексивна социология**, която има за цел не просто да разбере и документира, но също така и да подпомогне според необходимостта изградената мрежа от респонденти и контакти при разрешаването на макар и на пръв поглед всекидневни проблеми“ (с. 11 от Дисертация, вж. също с. 44 и др.). Независимо че аз продължавам да не разбирам „неконвенционалността“ на описаната „методология“, доколкото „дълготрайното присъствие“ не е метод, а условие за реализацията му – в случая, на биографични и/или дълбочинни интервюта, а „участието в активистки инициативи“ също бих интерпретирала като създаване на условия за реализация на изследването чрез спечелване на доверието на потенциални респонденти, приемане в общността, за мен е безспорно, че теренното изследване постига своите цели и задачи.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Структурата на дисертационния труд, описание на която направих в т. 1 от рецензията, е много добре промислена. Тя дава възможност провежданата от дисертанта през годините теоретична и теренна работа да намери най-добро изложение в текста на дисертацията.

В **Първа глава** на дисертацията Димитър Панчев демонстрира много добро познаване на цитираната литература и способност за самостоятелна критична употреба на чужди подходи и теории. Като резултат от критичен анализ на възгледите на Фуко, Бурдийо, Деянов, Пенкова и др., дисертантът формира своя изследователски подход, тезата на дисертационното изследване и логически аргументираните стъпки на последвалия анализ.

Втора глава, посветена на конструирането на ромското различие в историческа перспектива, на базата на добре подбрани чужди изследвания и вторично анализирани данни, очертава едната страна на проблема: как се е случило (и продължава да се случва) градски пространства да бъдат мислени като „гето“, да бъдат ограждани отвън като етнически хомогенни квартали, а обитателите на тези квартали да бъдат безвъпросно разпознавани като „цигани“. Тук основното постижение на Димитър Панчев е в открояването на спецификата на социалистическото медийно представяне на различието на „циганите“ през възможността да „станат като нас“ (кинопрегледите) и медийното присъствие на ромите днес като „неспособни да се интегрират“.

Заедно с това, анализът във втора глава подготвя читателя за проведения в **трета глава** внимателен анализ на данните от теренното изследване, основен резултат от който е разкриването на възможността отвътре да се проблематизира хомогенността на квартала-гето, откривайки основни посоки за формиране на „дистинктивни идентичности“ вътре в пространството на отвън наложената като единствено валидна „ромска идентичност“. Тук Димитър Панчев убедително присъства и като чувствителен към детайлите теренен изследовател и като удържащ различните гледни точки аналитичен социолог.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Струва ми се, че достатъчно ясно по-горе открих основните научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд, но нека накратко да повтора двата най-значими от тях.

Научен принос е ясното формулиране на проблема за систематичното производство и възпроизводство на негативната представа за различието на разпознаваните от „другите“ като роми, която в днешно време се сблъсква (засега по-скоро незабелязано от „другите“) с конструиращите се „дистинктивни идентичности“ от представители на хомогенизираната

група на ромите (в частност на хомогенизираната група на обитателите на кв. Столипиново). Този по-скоро невидим за „другите“ сблъсък вторично травмира процеса на формиране на „дистинктивни идентичности“ сред „ромите“, доколкото (все още) не е разпознат и признат от „другите“ като проблематизиращ хомогенната им представа за ромите.

Най-значимият научно-приложен принос на дисертационния труд е открояването на посоките/основите на формиране на „дистинктивни идентичности“ сред обитателите на кв. Столипиново. Резултатите от анализа на данните биха могли да служат за аргументиране и провеждане на смислени политики за положителна промяна на образа на кв. Столипиново, за формулиране на адекватни дейности за подкрепа на негови обитатели, и по-общо – за разчупване на затвореността отвън на квартала.

Методологията на проведеното теренно изследване би могла да се приложи към други „ромски“ квартали, където, вероятно, биха се открили и сходни, и различни условия и посоки/основи за формиране на „дистинктивни идентичности“.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Димитър Панчев е посочил шест публикации по темата на дисертацията, четири самостоятелни и две в съавторство. Съдейки по заглавията им, в тях са представени, вероятно в различен вариант, идеи и/или части от дисертационния труд.

9. Лично участие на докторанта(ката)

Нямам никакво съмнение, че дисертационният труд е лично дело на Димитър Панчев.

10. Автореферат

Авторефератът много добре представя структурата и съдържанието на дисертационния труд. Дисертантът ясно е открил ключовите моменти от анализа си и основните резултати и изводи от своето изследване.

11. Критични забележки и препоръки

Ще си позволя отново да не приема заглавието на дисертацията като точно отразяващо тезата и съдържанието на дисертационния труд. Както вероятно е ясно и от рецензията ми

дотук, проблемът не е „за дистинктивните идентичности при ромите“. Проблемът е, че в днешната реалност те се формират, те съществуват, но не биват забелязвани и признавани от „другите“. Тъкмо в този смисъл по-горе отбелязах като значим научен принос на дисертационния труд ясното формулиране на проблема за сблъсъка им с отвън налаганата хомогенизираща представа за „роми“, „ромското“, „ромския квартал“.

Не приемам като принос на дисертационния труд посоченият в т. 2 „Дисертационният труд показва, че появата и продължаващото съществуване на подобни ареали е следствие както от биополитическото, така и от дискурсивното изграждане на представата за *ромското различие*, което бива мислено през идеологизирани представи за неравноценност и лишеност и чието основание може да бъде генеалогически реконструирано“ (с. 28 от Автореферат). Не защото проведеният в дисертацията анализ не го прави, а защото това не е нещо ново в българската социология.

Не разбирам посочения принос в т. 4 „Дисертационният труд генеалогически изгражда модел за споделен свят, който успява да обхване хетерогенността и многообразието на живота в квартала през спецификите на различните „индивидуални и колективни истории“ и през различните стратегии, посредством които се конструира дистинктивна ромска идентичност“ (с. 28 от Автореферат) и очаквам Димитър Панчев да го проясни в хода на защитата си.

12. Лични впечатления

Познавам Димитър Панчев от 3-4 срещи на конференции и семинари. Доколкото това е основа за лично впечатление, то е за сериозен и отговорен изследовател, който има способност да чува чуждо мнение и да аргументира свое собствено мнение по обсъжданите проблеми.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Категорично препоръчвам дисертационният труд да се публикува, но след внимателна редакция на текста и, може би, съкращаване на някои теоретични (излишни за по-широка публика) задълбочавания. Казвам това с оглед на убеждението ми, че книгата би трябвало да достигне и до не тясно специализирана публика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Димитър Ангелов Панчев съдържа научни и научно-приложни приноси и отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантът Димитър Ангелов Панчев притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Социология и демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди **образователната и научна степен ‘доктор’ на Димитър Ангелов Панчев** в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма **Социология**.

Подпис:

София, 13.01.2019 г.